

Savo in druge firme.¹⁹ S svojim novatorstvom je bil daleč prezgoden, saj je preteklo še naslednjih 75 let do dne, ko je premog prišel ponovno do njegove Save, a takrat ga niso pripeljali kmečki vozovi, temveč že parna lokomotiva. Prav gotovo je vzrok za to, da sta tako Ruard kot Zois obratovala vse do vključitve v Kranjsko industrijsko družbo z ogljem in vodnimi pogoni, pač v dejstvu, da je sicer gospodarsko zelo napredni gorenjski kot dobil železniško zvezo s svetom leta 1870, torej skoraj takrat, ko je zaživela KID.

To se je dogajalo v času, ko so imele železarne Štore, Prevalje in nekateri obrati drugih strok že po nekaj parnih strojev, tudi lastne industrijske tire, lastne premogovnike, pri vsem pa Prevalje še posebej svoj lastni moderni plavž s taljenjem železove rude s pomočjo koksa.

OPOMBE

1. Citiramo samo dve deli: Alfonz Müllner, *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien, Wien und Leipzig*, 1909, str. 373—435 — in Ivan Mohorič, *Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem*, I, Ljubljana 1969, str. 81—89, 117—121, 134—136. — 2. Hermann Kellenbenz, *Europäisches Eisen — Produktion-Verarbeitung-Handel (Vom Ende des Mittelalters bis ins 18. Jahrhundert) — v: Schwerpunkte der Eisengewinnung und Eisenverarbeitung in Europa 1500—1650*, Köln—Wien 1974, str. 402. — 3. K. -G. Hildebrand, *Das schwedische Eisen 1500—1650 (Schwerpunkte...)*, str. 1—16). — 4. Domenico Sella, *The Iron Industry in Italy, 1500—1650 (Schwerpunkte...)*, str. 91—105). — 5. Original ima na desni strani še

obsežno legendo, poleg tega še naris ali profil rudnikov, toda zaradi preglednosti tlorisa smo legendo in profil izločili. — 6. Vse te podatke vsebuje legenda k citiranemu tlorisu distriktov in rudnikov. — Podroben opis ima tudi Müllner, op. cit., str. 374 in zlasti 382. — 7. Müllner, op. cit., str. 382, in Ivan Mohorič, op. cit., str. 81—82. — 8. Karta nima obsežnejše legende, zato ne moremo o Blažuni spregovoriti kaj več in je ne moremo točneje lokalizirati. — 9. Dunaj, Mestni arhiv, Merkantil—Protokoll, Bd I, fol. 711. — Prepise izpiskov iz dunajskega mestnega arhiva mi je izročil dr. Josip Zontar, za kar se mu tu zahvaljujem. — 10. Jože Šorn, *Ljubljanska suknarna*, *Zgodovinski časopis* IX, 1955, str. 80—83. — 11. Jože Šorn, *Delovanje komercialnih konsesov*, *Zgodovinski časopis* XXIV, 1970, str. 13 in 16. — 12. Dunaj, Mestni arhiv, Merkantilno sodišče, fasc. Ruard, Nö Merkantil — und Wechselgericht Fasz. 3 R No 1, fol. 35—39. — 13. Prav tam, fol. 72—73. — 14. Arhiv Slovenije, Ljubljana, fond Ru F II, Ruardov arhiv, fasc. 6. — 15. Za kritje stroškov blizu 17.000 fl si je Ruard sposodil konec leta 1769 kar 21.550 fl, Jožefu pl. Fuchsu pa izstavil carto bianco za 30.000 fl (Vir v op. 12, fol. 69). — 16. Inventura je pokazala, da je v žitnici 170,5 mernika pšenice, 30 mernikov rži, 140 mernikov sirka, potem 22,5 mernika ajde, 73 funtov olivnega olja, 5 kancev soli, 80 hlebcev kruha, 29 funtov masti, 780 masov vina, itd. Smodnika so natehtali 45 funtov ali po naše 25,20 kilogramov (Vir. v op. 12, fol. 81). — 17. Seznam reparacij, ki jih je vodil na Savi od 1768 do 1769 upravitelj Anton Deiller. Gradnja klavž v gozdu Belca je stala najprej 1407 fl, potem še 698 fl, klavž v Beznici 576 fl, ostrejša za štiri fužinske objekte 102 fl — itd. (Vir v op. 12, fol. 43—51). — 18. Dunaj, Mestni arhiv, Merkantil—Protokoll II/2, fol. 905. — 19. Popis eksperimentiranja podrobno navajata Müllner, op. cit., str. 430—433, in Mohorič, op. cit., str. 134—136.

CANKARJEVA PROSLAVA V KOČEVJU LETA 1926

JOŽE GREGORIČ

»Cesarska cesta« od Vrhnike proti Ljubljani, ki jo je Cankar tolikokrat prehodil z materjo ali sam, v blatu ali prahu, je danes asfaltirana in namesto počasnih kolesljev z zaspanimi in osornimi furmani švigajo po nji svetli avtomobili in težki tovornjaki.

Tudi Bevke so se od Cankarjevih časov močno spremenile, zlasti odkar raste na Policah čisto novo naselje z ličnimi in udobnimi hišicami. Le okoli bevške cerkve z močnim zvonikom in okoli župnišča se ni dosti spremenilo.

Po mnenju Izidorja Cankarja, urednika Cankarjevih Zbranih spisov, je Ivan Cankar mislil na župnišče v Bevkah, ko je opisoval v Martinu Kačurju farovž v Blatnem dolu; to je morda pisatelj sam povedal bratrancu Izidorju. Prav tako se splošno misli, da je Cankarju za župnika v Martinu Kačurju služil kot model župnik Jurij Rozman (1846—1933), ki je bil v letih 1876—1901 za župnika na Rakitni, nato pa do leta 1929 v Kovorju pri Tržiču. Umrli je leta 1933 v Trbojah ob Savi. Po Rozmanovi smrti je Jo-

že Pogačnik 8. jan. 1933 napisal v Slovincu (št. 6) članek z naslovom: »Jurij Rozman, Cankarjev model iz Martina Kačurja, umrl.« Jurij Rozman je bil nadarjen duhovnik, a velik posebnež, kakršne je tudi župnik v Blatnem dolu. Fr. Dobrovoljc pravi v Cankarjevem albumu (1972, str. 298): »Njegove (Rozmanove) življenjske okoliščine so bile seveda drugačne, kakršne je opisal Cankar v blatnodolskem župniku, vendar ga je v značaju docela zadel.«

Meni pa je župnik Ciril Jerina, rojen leta 1899 v Sinji gorici pri Bevkah, sedaj v pokoj v Zaplani nad Vrhniko, pripovedoval, da so njegovi starši ob branju Martina Kačurja v župniku iz Blatnega dola prepoznali tedanjega bevškega ekspozita Antona Vončo. Vonča se je rodil 13. jan. 1819 v župniji Smlednik, v Bevke pa je prišel z Vrhniko leta 1863 in tu preživel skoraj 42 let. Oktobra 1904 je stopil v pokoj in se preselil v svojo hišo (sedaj Bevke 56), kjer je 27. jan. 1905 umrl. Tudi Vonča je bil posebnež in se je tako močno pokmetil kakor župnik v Martinu Kačurju, da ga je pisatelj lahko označil za »gospodarja in sužnja Blatnega dola« (CZS IX, 166).

Sicer pa v začetku našega stoletja na Slovenskem niso bili tako redki duhovniki, ki so se kar preveč pokmetili. Enega takih je opisal tudi Fr. Finžgar v povesti o podeželski učiteljici (Sama, Dom in svet 1912). Finžgar je po lastni izjavi za model svojega originalnega župnika v odmaknjenem Bukovju porabil Janeza Kunaverja (1862—1937), župnika na Golem nad Želimljem, ki je tudi sam kmetoval, oral in vlačil, le gospodavalen ni bil kakor župnik v Blatnem dolu. In končno je Hinko Smrekar celo Finžgarja, ki je bil dovolj razgledan in napreden ter se je znal sukati v najboljših krogih, karikirjal, kako v škornjih, z zavihanimi rokavi in s čedro v ustih kida gnoj, ker je v Sori kmetoval in bil predsednik živinorejske zadruga — modrice v ozadju pa jokajo, ker je počivalo njegovo pisateljsko delo!

Cankarjev Martin Kačur je izšel v začetku leta 1907 z letnico 1906. Jerinov oče je bil čevljar in je rad bral. Da se z branjem ne bi zamudil pri delu, mu je žena na glas brala, medtem ko je on šival in popravljajl čevlje. Sin Ciril, ki mu je bilo tedaj osem let, pa je tudi poslušal. In ko je mati brala Martina Kačurja, je oče na glas pripomnil: »To je pa rajni bevški fajmošter, gospod Vonča! Genau tak je bil!« Te očetove besede so C. Jerini do danes ostale v spominu. Zato se mi zdi bolj verjetno, da je Cankar ob slikanju župnika v Blatnem

Antona Vončo

Državna realna gimnazija v Kočevju
priredi (1926)

v ponedeljek dne 17. t. m. ob 20. uri v telovadnici
osnovne šole

PROSLAVO

v spomin petdesetletnice rojstva Ivana Cankarja.

SPORED:

1. Govor. (Govori šestošolec J. Gregorič.)
2. „Na klanču“. Odlomek iz zadnjega poglavja. (Recitira sedmošolec J. Šeško.)
3. „Moje življenje“. Skodelica kave, Njena podoba, Njen grob. (Recitira sedmošolec E. Bojc.)
4. „Hlapec Jernej in njegova pravica“. Dramatiziral M. Skrbinšek. (I., IV. in V. slika.)

Prireditev vodi gospod profesor Fabjančič *Milan*,
Častivci Cankarja vljudno vabljeni! *izjavi v poh. v ljubljani.*

VSTOPNINA: Sedeži I. vrste 12 Din, II. vrste 10 Din,
III. vrste 8 Din. Stojišča 3 Din.

Predprodaja vstopnic pri g. Majceniču.

dolu imel pred očmi Antona Vončo kot pa Jurija Rozmana. Čemu naj bi tudi hodil po model v tri do štiri ure oddaljeno Rakitno, če pa je imel porabno osebo v bližnjih Bevkah, ki jih je pač dobro poznal?

Sicer pa vemo, da Cankar svojih oseb ni posnel in opisal natančno po naravi kakor realisti, marveč jih je stiliziral in tipiziral kot nosilce idej in predstavnike življenjskih nazorov. Kakor Blatni dol, ki mu je pisatelj dal simbolično ime (blizu Bevk je vas Blatna Brezovica!), ni podoben resničnim Bevkam, ki so na vzpetini nad Barjem, tako župnik v Blatnem dolu ni posnet natančno ne po župniku Juriju Rozmanu ne po Antonu Vonči, ampak je samostojna pisateljeva stvaritev. Od Vinjet do Podob iz sanj je Cankar poudarjal: »Moje oči niso mrtev aparat; moje oči so pokoren organ moje duše — moje duše in njene lepote, njenega sočutja, njene ljubezni in njenega sovraštva... Moji modeli so oživali. Dahnili sem vanje svoje misli... svoje sanje... svoje življenje« (CZS

I, 304). Zato Cankar ni maral brezdušnega Zolajevga in Ibsenovga naturalizma, kjer se je pisatelj popolnoma umaknil v ozadje in neprizadeto opisoval človeka kakor predmet.

V pismu Fr. Govekarju je Cankar 24. avg. 1899 izrazil enako misel: »Jaz sem doživel vse, o čemer govorim; jaz govorim z gorkim prepričanjem o stvarih, ki so mi na srcu. Ljudi, ki jih opisujem, sem ljubil in sovražil in študiral« (CP I, 196—97). Anici Lušinovi pa je 19. avg. 1902 pisal: »Vse ljudi, ki pišem o njih, vidim pred sabo in če jim pogledam bolj natanko v obraz — vidim sebe samega; povsod sem jaz in so moje težke, nevesele, utelešene misli... Zunanji svet je naposled vendarle samo zunanost; človeku, ki nima sonca v srcu, dežuje zmerom in zanj je jesen, čeprav so travniki zeleni« (CP I, 514).

Za slovensko kulturno zgodovino pa niso zanimiva in poučna samo Cankarjeva dela in poročila, kako so sodobniki sprejemali in sodili njegove spise, marveč tudi vprašanje, kako smo se ga spominjali po smrti, kako smo obhajali razne obletnice njegovega življenja ter kaj so o njem takrat pisali naši časniki in časopisi. Iz teh odmevov je mogoče ugotoviti, kako je raslo naše spoznavanje Cankarjeve umetnosti in preučevanje njegovega celotnega dela, ki je doživelo podobno usodo kakor Prešernovo delo.

Prav gotovo je slovenska dijaška in delavska mladina prva začutila moč Cankarjeve besede ter se ogrevala tudi za njegove umetnostne in družbene poglede. Tudi dijaki kočevske gimnazije, ki je leta 1919 začela s prvim slovenskim razredom, smo se že zgodaj navduševali za Cankarja in njegove kritične misli.

V Kočevju je bila ustanovljena nemška nižja gimnazija leta 1872. Njen namen je bil, da bi krepila nemški življenj na narodnostno mešanem kočevskem ozemlju in pomagala germanizirati tamkajšnje Slovence. Gimnazijsko poslopje, ki še vedno stoji, je bilo sezidano leta 1874, leta 1909 pa so prizidali nov trakt. Leta 1911 je kočevska gimnazija imela že vseh osem razredov in prvo maturo, medtem ko je bila slovenska gimnazija popolna šele leta 1927, ko je bila na njej tudi prva slovenska matura.

Ker še nimamo pregleda o kulturnem življenju v Kočevju po prevratu 1918, se moramo za sedaj zadovoljiti z nepopolnimi podatki. (Tak pregled bi morali pripraviti »Kočevski razgledi«, ki so začeli lani izhajati!) Kdaj pa kdaj so člani Sokola ali Glasbene matice pripravili koncert ali kakšno pred-

stavo v hotelu »Trst«, ki je imel primerno dvorano z odrom. Za silo se je dala porabiti tudi telovadnica v osnovni šoli, ki je prav tako imela skromen oder in nekaj kulis. Henrik Kužnik v svojih spominih omenja kot prvi slovenski uprizoritvi po prevratu v Kočevju Jurčičevega Desetega brata (1919) in Finžgarjevega Divjega lovca (1920). Po svojem dnevniku, ki sem ga pisal kot dijak, povzemam, da je Sokol v novembru 1925 uprizoril Finžgarjevo kmečko dramo Razvalina življenja, aprila 1926 Ganglovega Sina, pozneje pa še dramo Mati, ki jo je napisala Marija Kmetova, in burko tržaškega pisatelja Jaka Štoke Mutasti muzikant. Glasbena matica je v juniju 1926 nastopila s Štokovo burko Moč uniforme, v oktobru 1927 pa z Ugrabljenimi Sabinkami. Čitalnica, ki je imela svoje prostore v gimnaziji, je 27. jan. 1928 pripravila proslavo petdesetletnice rojstva pesnika Otona Župančiča. Na sporedu je bil govor, recitacije in deklamacije njegovih pesmi. Toda nam dijakom je bil vstop na proslavo prepovedan, kar je zlasti med višješolci zbudilo obilo nejevolje, saj bi po našem prepričanju takšna prireditev morala biti namenjena predvsem učeči se mladini.

Pa tudi dijaki, posebno višješolci, nismo držali križem rok. S ponosom nas je navdajala zavest, da je gimnazija najvišja prosvetna ustanova v mestu, ki je poleg osnovne šole imelo tudi dekliško meščansko šolo z internatom. Prvenstvo so nam priznavali tudi meščani in okoličani ter z obiskom naših prireditev podpirali naša prizadevanja. Nastopi gimnazijscev ob koncu šolskega leta — gimnazijski pevski zbor je dolga leta uspešno vodil prof. Ivan Sivec — na javnih akademijah in proslavah znamenitih obletnic, ob uprizoritvah te ali one igre so bili vselej kulturni dogodek, o katerem se je v mestu ob Rinži še dolgo govorilo.

Leta 1927 smo dijaki igrali ljudsko igro Dom Janeza Jalna, 10. dec. 1927 pa Užitkarje, kmečko tragedijo Alojzija Remca. Dne 3. febr. 1928 je šesti razred kot Podmladek Rdečega križa uprizoril Linhartovo komedijo Veseli dan ali Matiček se ženi (pokrovitelj prof. France Pacheiner). V dnevniku imam zapisano: »Ljudi je bilo toliko, kot jih še na nobeni naši prireditvi ni bilo. Dobili smo 1900 din, od tega bo čistega čez 900 din! Po igri smo se slikali.« Prvi maj 1928 smo proslavili z uprizoritvijo socialne drame Dva bregova Antona Leskovca, ki je bila na sporedu ljubljanske Drame v sezoni 1927—28 in smo jo prepisali iz rokopisa! Meni je pripadla vloga Macafurja, poglavarja beraške družine... Seveda so kočevski dijaki igrali tu-

Igralci Linhartovega »Matička« na Državni realni gimnaziji v Kočevju, dne 3. februarja 1928

di po odhodu prvih maturantov, o čemer v mojem dnevniku ni zapiskov. H. Kužnik poroča, da so leta 1937 v režiji J. Šeška uprizorili Cankarjevo farso Pohujšanje v dolini šentflorjanski. (Prim. J. Gregorič in H. Kužnik v zborniku »50 let slovenske gimnazije v Kočevju«, 1969, 85—87, 90—93.)

Nekaj let smo kočevski dijaki izdajali kar dva rokopisna lista: za vso gimnazijo Bliskavice (ime smo sprejeli iz Župančičeve Veronike Deseniške), za ožji krog pa Naše ognje.

V najbolj živem spominu pa mi je ostala proslava *petdesetletnice rojstva pisatelja Ivana Cankarja leta 1926*. Pod vodstvom prof. Milana Fabjančiča, novelista, ki je bil pokrovitelj literarnega krožka na gimnaziji, smo pripravili nekaj recitacij Cankarjevih del in tri slike (prvo, četrto in peto) iz Hlapca Jerneja, ki ga je dramatisiral Milan Skrbinšek. Uvodni govor o Cankarju in njegovem delu sem prevzel podpisani. Čeprav se v sredini maja že bliža konec šolskega leta in bi se bilo treba pospešeno posvetiti učenju, smo se nekateri intenzivno pripravljali na Cankarjevo proslavo, za katero smo imeli na voljo le dobrih štirinajst dni. Po časopisnih poročilih smo vneto spremljali, kako obhaja Cankarjevo petdesetletnico ostala Slovenija.

Dne 9. maja sem si zapisal v dnevnik: »Snoči so proslavili Cankarja v Ljubljani. danes pa so vsi časopisi polni njegovih slik in člankov o njem. Kako pa so z njim ravnali naši filistri, dokler je bil še živ!...«

Dne 10. maja 1926 berem v dnevniku: »Danes je preteklo petdeset let, kar se je na Vrhniki rodil največji slovenski pisatelj in dramatik — Ivan Cankar — toda v naših

šolah se ga nismo niti z besedico spomnili! Namesto pouka smo imeli zadnjo uro predavanje o sv. Savi. Razumljivo je, če sv. Savo slavijo Srbi, saj je eden največjih in najbolj zaslužnih mož v njihovi zgodovini. Prav je, da se z njegovo osebnostjo in z njegovim delom seznanimo tudi Slovenci, saj smo bratski narod in živimo v skupni državi. Toda za to bi lahko našli kak drug dan, danes pa bi morali spregovoriti o Cankarju, ki je tak velikan slovenske kulture. In v slovenskih šolah niti besede o njem! Ali je to znamenje narodne enakopravnosti v svobodni narodni državi, ki jo je Cankar napovedoval? ... Ravnatelj ni upal na lastno odgovornost dovoliti, da bi v sredo proslavili Cankarja, ampak je pisal v Ljubljano po dovoljenje. S tem se bo stvar zavlekla, naše priprave pa visijo v zraku. Tako nas podžigajo k idealizmu in delu za narod!«

Dnevnik 15. maja 1926: »V osnovni šoli so otroci igrali Pogumnega Tončka. Nisel šel gledat, ker nimam denarja in se moram pripravljati za našo proslavo. Tudi govor mi še ne gre gladko.«

Dnevnik 16. maja: »Ves dan sem zabil, ne da bi zvečer imel kaj pokazati. Pisali in raznašali smo vabila za Cankarjevo proslavo — končno je iz Ljubljane le prišlo dovoljenje — pripravljali smo kulise in drugo, kar je potrebno za jutrišnjo prireditev. Tudi skušnjo smo še imeli ob petih popoldan. Ne vem, kako bo šlo, ker se igralci ne moremo vzdržati smeha, kadar pa se je treba smejati, se ne znamo! Zdaj šele vidim, koliko se mora človek učiti in mučiti, preden kaj doseže.«

Dnevnik 17. maja 1926: »Cankarjeva proslava je minila! Pozno je, ko pišem te vrstice. »Zvezde hité čez visoko polnoč...« (Žu-

pančič). Od razburjenja in sreče me ne milka spanje. Zapisati si hočem svoje vtise o poteku in uspehu današnje proslave.

Že nekaj dni smo bili stalno na nogah, največ dela pa je bilo danes, neposredno pred nastopom. Železne postelje za prizor v ječi smo dobili naposodo pri gostilničarju Beljanu, kjer stanujem. Palme za okrasitev odra so nam posodili Kajfeževi. Vse to je bilo treba spraviti v osnovno šolo. Cankarjevo podobo, ki smo jo hoteli obesiti na oder, smo iskali po vsem mestu. Nazadnje smo jo vendarle iztaknili pri odvetniku dr. Štefanu Rajhu, ki je zaveden Slovenec in starosta kočevskega Sokola.¹ Tudi to je značilno za kulturno stopnjo nekaterih ljudi, da v vsem Kočevju komaj najdeš primerno Cankarjevo sliko!... Ko je bilo vse urejeno, smo imeli še zadnjo skušnjo. Ob sedmih zvečer, eno uro pred začetkom proslave, smo bili že vsi nastopajoči v osnovni šoli, s tesnobo in veselijem smo pričakovali začetka.

Ko se je dvorana (telovadnica) napolnila, je prof. Fabjančič dal znamenje z zvoncem. Po tretjem zvonjenju sem stopil na oder in srečno izgovoril svojo besedo o velikem pisatelju in mislecu Ivanu Cankarju. To je bil moj prvi nastop pred kočevsko javnostjo. V zadoščenje mi je bilo, da sem kočevskim rodoljubom povedal nekaj Cankarjevih kritičnih misli... Kako sta recitirala Etbin Boje in Jože Šeško — to je bila druga točka sporeda — nisem slišal, ker me je med tem učitelj Gorišek maskiral ter mi lepil brke in brado. Učitelji Gorišek, ki nas uči telovadbo, in uradnik Hartman nam dijakom vedno pomagata in tudi tokrat sta nas vse našminkala — s svojimi šminkami, za kar smo se jima na koncu tudi zahvalili. Sedmošolec Jože Šeško je recitiral odlomek iz zadnjega poglavja Cankarjeve povesti Na klanecu (Klanec siromakov), Etbin Bojc, prav tako sedmošolec, pa črtico Skodelica kave in Njena podoba. Črtico Njen grob, ki je bila tudi na sporedu, je moral izpustiti, da prireditev ne bi predolgo trajala.

Prva slika dramatiziranega Hlapca Jerneja nam je šla kar dobro; nihče ni motil dejanja s smehom na nepravem mestu. Oni smeh, ko mladi gospodar Sitar reče Jerneju: »Ljudje božji, poglejte, ali naj poklekнем predenj?«, pa smo opustili, ker ni naraven; v tem je napravil napako dramaturg.

Za sobo na sodnji (četrti sliki) kulisi nismo nič zamenjali, zato je bila pavza kratka. Ta prizor je bil odigran nekoliko slabše.

Tudi za peto sliko (Jernej v ječi) so ostale kulise iste. Na oder smo postavili le železne postelje, s papirjem zagrnilo okna, pa je bila

— kakor v Shakespearovih časih — scena pripravljena! Ta slika je bila brez dvoma najboljša, zlasti Bojc je izvrstno odigral potepuha. Če bi ocenil še druge igralce, bi poleg Etbina Bojca moral omeniti Jožeta Šeška in Vilka Bojca, vsi drugi smo bili približno na isti »umetniški« višini. — Iz Dolenjih Lazov pri Ribnici je prišel na proslavo tudi Stane Mihelič, da vidi svoje stare znance in sobojevnike. Prenočil bo pri Šeškovi.

Ob koncu smo bili vsi zadovoljni: igralci, naš pokrovitelj prof. Fabjančič pa tudi gledalci, kakor smo posneli iz pogovorov, ko so med živahnim žuborenjem odhajali iz dvorane.²

Naslednje leto (1927) smo kočevski dijaki še enkrat hoteli pred občinstvo s Cankarjevo dramo. Tokrat smo izbrali njegove Hlapce, ki so žgoča družbenopolitična satira na slovenske razmere v začetku 20. stoletja. Ker mi v dnevniku manjka nekaj listov ravno iz tega časa, o pripravah na uprizoritev, ki je morala pod zunanjim pritiskom odpasti, ne morem poročati.

Gizela Šeško (v Kočevju), sestra pokojnega narodnega heroja prof. Jožeta Šeška (1908—1942) pa hrani izvod Hlapcev, iz katerega smo si prepisali vloge in se jih učili. In v to knjigo sem 12. junija 1927 zapisal: »Spomin na čase, ko smo bili še idealisti skupaj in so nam »kulturni« faktorji onemogočili uprizoritev, ko smo znali že polovico drame.« Podpisani so Stane Mihelič in Jože Šeško, tedaj osmošolca, in avtor tega članka, tedaj sedmošolec. Kdo so bili tisti »kulturni« faktorji in zakaj so nam onemogočili prireditve, na katero smo se pripravljali, se danes več ne spominjam. H. Kužnik v že omenjenem članku poroča, da so »verjetno okoli l. 1933« kočevski študentje v Šeškovi režiji uprizorili Cankarjeve Hlapce, ki so imeli med občinstvom močan odmev. Tedaj jim je delal težave okrajni glavar Albert Platzer. Najbrž je bila tudi njegova zasluga, da leta 1927 nismo mogli nastopiti s Hlapci. Ker je pod Šeškovim podpisom, ki ga zgoraj omenjam, v oklepaju datum 7. XI. 1928 ter so pri osebah, ki nastopajo v drami, prav tako s Šeškovo roko pripisana imena kočevskih dijakov, lahko sklepamo, da je ob tej knjigi Šeško Hlapce tudi drugič režiral. Takrat je sam igral učitelja Komarja, medtem ko je učitelja Jermana igral H. Kužnik. (Prim. »50 let slovenske gimnazije v Kočevju«, 1969, 92.)

Na vsak način pa je značilna naša takratna usmerjenost v Cankarja in volja, da z njegovimi besedami povemo, kar nam je le-

žalo na srcu. In leta 1929, ko sem bil že v Ljubljani, sem si zapisal v dnevnik, da so kočevski študentje 3. jan. 1929, tedaj že visokošolci, priredili Cankarjev večer.

Naj bodo ti spomini prispevek k stoletnici Ivana Cankarja, ki ga danes mnogo bolj poznamo in cenimo kakor pred petdesetimi leti.

OPOMBE

1. Dr. Štefan Rajh je pozneje iz Kočevja odšel v Celje. Njegova žena Helena, roj. Snój (rojena 3. apr. 1893 v Zagradcu pri Grosupljem) je umrla v Celju 24. jan. 1970. Že v Kočevju je bila priznana pevka in igralka, svoj vrhunec pa je dosegla kot članica učiteljskega pevskega in dramskega društva. Uveljavila se je zlasti v vlogi Golarjeve vdove Rošlinke in v Nušičevi komediji Gospa ministrica. Nastopala je tudi pred mladino na progi Brčko—Banovići in Samac—Sarajevo ter pozneje v Slovenskem Primorju. (Prim. Fedor Gradišnik, Helena Rajhova, Delo 28. jan. 1970.) Dr. Rajh je bil meni velik dobrotnik, ker sem prvo leto gimnazijskega študija imel pri njem brezplačno kosilo in večerjo. S tem mi je sploh omogočil vstop v srednjo šolo. — 2. V zvezi s to Cankarjevo proslavo pred petdesetimi leti v Ko-

čevju je treba popraviti zmedeno in zmotno pisanje Matije Žgajnarja v članku »Jože Šeško—prvoborec Kočevske« (zbornik »500 let mesta Kočevje«, 1971, str. 131). Žgajnar samovoljno piše, da je na Cankarjevi proslavi, ki da so ji dali naslov Na klancu (!) in je bila v Kočevju 17. maja 1926, o vlogi in pomenu Cankarja in njegovih del govoril Jože Šeško. Resnica pa je, da je slavnostni govor na tej proslavi imel avtor tega članka, tedaj šestošolec realne gimnazije v Kočevju, Jože Šeško pa je recitiral zadnje poglavje iz Cankarjeve povesti Na klancu in igral v Hlapcu Jerneju, kakor je že zgoraj povedano. To dokazuje tudi ohranjeni letak, ki ga objavljamo v reprodukciji. Prav tako zmotna je druga Žgajnarjeva trditev v istem članku na str. 133, čes da je Jože Šeško septembra 1928 režiral dramo Maksima Gorkega Mati. V resnici so kočevski študentje 19. sept. 1928 v dvorani hotela »Trst« uprizorili dramo Mati, ki jo je napisal slovenski pisatelj Ksaver Meško, režiral pa Jože Šeško, ki je dobro odigral tudi vlogo Milana. Meškovo Mater smo nameravali igrati že konec leta 1926, po nasvetu prof. Ivana Sivca pa smo se odločili za Jalnov Dom. Tudi o uprizoritvi Meškove Mater, ki sem jo šel gledat štiri ure daleč iz Kostela v Kočevje, imam obširen zapis v svojem dnevniku. (Prim. »50 let slovenske gimnazije v Kočevju«, 1969, str. 86—87, 90.)

KARITATIVNA DEJAVNOST V PIRANU V POZNEM SREDNJEM VEKU

FERDO GESTRIN

Človeške skupnosti in družba so že zgodaj v skladu z razvitostjo in svojimi materialnimi možnostmi ter vsakokratno vsebino družbene zavesti reševale vprašanja socialne zaščite svojih članov, ki so je bili potrebni. V srednjem veku je bilo to področje, ki se je kazalo zlasti v skrbi za reveže, predvsem stvar cerkve, njenih institucij, zlasti samostanov, in duhovnikov. Toda po verskem nauku je cerkev vključevala v to dejavnost tudi vse vernike; zavest o nujnosti dobrih del za dosego »večnega posmrtnega življenja« je postala splošna osnova za dajanje miloščine in karitativne dejavnosti sploh v najrazličnejših oblikah in obsegu. Zato ta osebna karitativna dejavnost, ki se kaže v skrbi za reveže, v poznem srednjem veku tudi v Piranu ni bila izjema in se po svoji vsebinski plati nikakor ni bistveno razlikovala od splošnih veljavnih oblik, vsekakor ne v širšem prostoru, na katerega se je mesto tedaj gospodarsko-prometno, politično in kulturno vezalo. Najpogostejši motivi zanjo so bili skrb za blagor duše, za odpuščanje grehov, s čimer

je treba povezovati še posebej tedaj nastali nauk o vicah in težnje po tako imenovani »dobri smrti«; javljajo pa se tudi primeri dajanja miloščine, ki so bili vezani na zahvalo za najrazličnejše priprošnje.¹

Po svojih oblikah je bila ta osebna karitativna dejavnost (caritas sive elimosina) v obravnavanem obdobju tudi v Piranu povsem neorganizirana; izvajala se je po človeku za človeka, čemur moremo slediti še po koncu srednjega veka, predvsem v dveh oblikah: ali v vsakdanjem dajanju miloščine ali v zapuščini dela ali celotnega premoženja po določilu oporoke. Prvi obliki tovrstne dejavnosti neposredno ne moremo slediti, ker zanjo ni podatkov, pač pa imamo v poznem srednjem veku zelo veliko podatkov za drugo v bogati seriji testamentov, ki jo hrani mestni arhiv v Piranu.²

Najbolj običajna oblika dajanja miloščine po oporoki je bila ta, da so testatorji zapuščali revežem v obliki legata določeno vsoto denarja ali jim namenili druge vrednosti. V letih 1348 do 1499 je npr. 81 piranskih me-